

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 330.33/36

DOI: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/18.6>**Ковтун М.В.**

аспірант

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця***Гавкалова Н.Л.**

доктор економічних наук,

завідувачка кафедри державного управління
та публічного адміністрування, регіональної економіки
*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку функціональна роль підприємництва набуває особливої соціально-практичної актуалізації. Останнім часом тенденція до розвитку соціального підприємництва набуває обертів, є тією соціальною інновацією, яка являє собою нововведення у вигляді стратегій, концепцій, ідей, спрямованих на вирішення соціальних проблем і задоволення соціальних потреб та є механізмом соціальних перетворень у країні. Межі соціальних інновацій досить широкі – від поліпшення умов праці, появи нових послуг в освіті, створення інноваційних спільнот, що діють в інтересах суспільства, до модернізації державної політики та управління. Ураховуючи те, що в Україні організаційно-правова форма соціального підприємства на законодавчому рівні не закріплена, її вибір залежить від вибору самого підприємця.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальні інновації, соціально-економічний розвиток, організаційно-правова форма, соціальні проблеми.

Постановка проблеми. Дослідження проблем показників активності підприємницької діяльності, аналіз кількості соціальних підприємств, типи соціальних підприємств, підходи до вибору форми розподілу прибутку соціальними підприємствами, дослідження соціальних підприємств за організаційно-правовою формою, аналіз соціальних підприємств за складом працюючих, фактори впливу на розвиток соціального підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формуванню та розвитку соціального підприємництва присвячено чимало робіт українських та зарубіжних учених, серед яких: В.С. Неклюдов [2], Ю.С. Ключова [2], З.І. Галушка [4], А.А. Свинчук [6], А.О. Корнецький [6], М.А. Гончарова [6], В.Я. Назарук [6], Н.С. Гусак [6], А.А. Туманова [6], К.В. Смаглій [8], Е.В. Ветрова [9]. Разом із тим розгляд питань, пов'язаних із соціальним підприємництвом, невичерпаний.

Мета статті полягає в аналізі стану соціального підприємництва в Україні, видів, типів та підходів до вибору форми розподілу прибутку соціальними підприємствами; визначенні сфери діяльності соціального підприємництва в Україні, чинників впливу соціально-економічного розвитку суспільства через призму соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Стабільність економіки будь-якої країни залежить від багатьох чинників,

одним з яких є формування середнього класу, а отже, розвиток малого і середнього підприємництва, що гарантує підвищення рівня життя громадян. Стратегія розвитку малих та середніх підприємств в Україні до 2020 р. була прийнята Постановою Кабінету Міністрів від 24 травня 2017 р. Вона відображає пріоритети, встановлені в інших стратегічних документах уряду, серед яких – «Стратегія сталого розвитку: Україна 2030», «Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі на 2017–2021 рр.», «Національна програма реформування державних контролюючих органів» та ін. Документ передбачає зобов'язання уряду розвивати конкурентоспроможний сектор МСП в Україні відповідно до принципів, викладених в Акті про малий бізнес (АМБ), та на основі рекомендацій, наданих ОЕСР, ЄФО та ЄБРР в «Індексі економічної політики у сфері МСП: Країни-партнери Східної Європи 2016» [1].

Одним із головних чинників зростання рівня життя населення, соціально-економічного зростання країни у цілому є розвиток підприємницьких структур, який, створюючи нову додану вартість, є ключовим у розвитку економіки. В останні роки спостерігається тенденція до збільшення кількості підприємств (табл. 1).

Дослідження показників активності підприємницької діяльності в Україні за період 2016–2019 рр. показали тенденцію до значного збільшення підприємств – суб'єктів великого підприємництва, особливо в 2019 р.

Таблиця 1 – Показники активності підприємницької діяльності в Україні за період 2016–2019 рр.

	Кількість підприємств та фізичних осіб – підприємців (ФОП) за їх розмірами, од.				Відсотків до загальної кількості суб'єктів, %			
	2016	2017	2018	2019	2016	2017	2018	2019
Суб'єкти великого підприємництва	383	399	446	518	100,0	100,0	100,0	100,0
Суб'єкти середнього підприємництва	15113	15254	16476	18129	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі підприємства	14832	14937	16057	17751	98,1	97,9	97,5	97,9
у тому числі ФОП	281	317	419	378	1,9	2,1	2,5	2,1
Суб'єкти малого підприємництва	1850034	1789406	1822671	1922978	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі підприємства	291154	322920	339374	362328	15,7	18,0	18,6	18,8
у тому числі ФОП	1558880	1466486	1483297	1560650	84,3	82,0	81,4	81,2
З них суб'єкти мікропідприємництва	1800736	1737082	1764737	1864013	100,0	100,0	100,0	100,0
у тому числі підприємства	247695	278102	292772	313380	13,8	16,0	16,6	16,8
у тому числі ФОП	1553041	1458980	1471965	1550633	86,2	84,0	81,4	81,2

Джерело: авторська розробка

Пояснення цьому є тенденція до монополізації, що не є позитивним для розвитку середнього та малого бізнесу. Щодо суб'єктів малого та мікропідприємництва, то вони мали менший показник у 2017 р. порівняно з 2016 роком, але починаючи з 2018 р. спостерігається його зростання. Збільшення кількості підприємств вирішує одне з найважливіших соціальних питань, що турбує будь-яку державу, а саме забезпечення додатковими робочими місцями, що позитивно впливає на якість життя та добробут населення.

Найбільш динамічною формою ділового життя є суб'єкти малого та середнього підприємництва. Із рис. 1 простежується збільшення як суб'єктів середнього підприємництва, так і малого підприємництва, де у складі малого підприємництва суб'єкти мікропідприємництва становлять понад 90%.

В. Неклюдов, досліджуючи підприємництво, зазначав його роль не лише в максимізації прибутку, а й у зростанні податків, збільшенні вартості бізнесу в цілому, тобто капіталізації майна. Виділяючи еко-

номічну і соціальну функції, автор зазначає, що саме соціальна функція служить каталізатором появи соціального підприємництва, яке, на думку автора, має ті ж самі ознаки, що і традиційне підприємництво, додатково набуваючи масштабності, тобто зростання масштабу діяльності соціального підприємництва, та поширення досвіду з метою збільшення соціального впливу [2, с. 41].

Соціальні підприємства з їхнім чисельним персоналом входять до складу суб'єктів мікропідприємництва. В останні роки спостерігається стрімке зростання саме такого напрямку розвитку підприємництва.

Найбільша кількість соціальних підприємств припадає на північні регіони (43%), зокрема в м. Київ кількість соціальних підприємств становить 20%, у західних регіонах країни – 27% [3]. Зазначимо, що для побудови лінії тренду було використано поліноміальну апроксимацію. На основі трендового аналізу можна стверджувати, що кількість соціальних підприємств зростатиме, про що свідчить аналітичний звіт, під-

Рисунок 1 – Показники активності підприємницької діяльності в Україні за період 2016–2019 рр.

Джерело: авторська розробка

Рисунок 2 – Динаміка зростання соціальних підприємств за період 2016–2019 рр.

Джерело: авторська розробка

готовлений групою експертів у напрямі соціального підприємництва, в якому зазначено, що у 2020 р., за приблизними розрахунками, кількість соціальних підприємств становить приблизно 1 000 од.

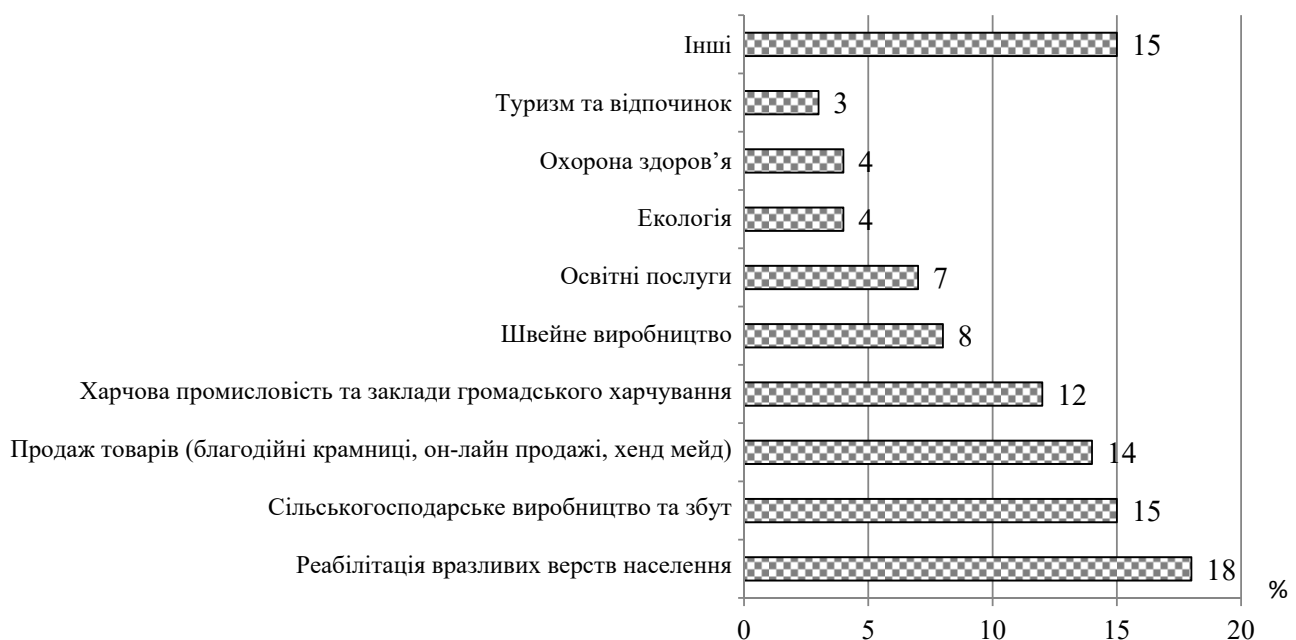
Вибір типу соціального підприємства за галуззю залежить від багатьох чинників, одними з яких є територіальне розташування підприємства, мета його створення, який соціальний ефект має отримати від своєї діяльності соціальне підприємство (рис. 3).

Діяльність вітчизняних соціальних підприємств зосереджена переважно у сфері послуг – майже 67% підприємств (освіта, спорт, туризм тощо; здебільшого така діяльність не потребує значних фінансових інвестицій під час започаткування); виробництво і надання послуг здійснюють 26% підприємств (психологічна допомога на виробництві, виробництво сувенірної

продукції, професійно-технічна освіта, підготовка водіїв транспортних засобів, надання соціальної допомоги для осіб похилого віку та інвалідів). Виробничою діяльністю займаються лише 7% підприємств (сфера харчування, поліграфія, сільське господарство) [4, с. 182–185]. У зв'язку з децентралізацією в місцевих громадах, яка супроводжується впровадженням електронного самоврядування, виникає необхідність у послугах, що пов'язані з ІТ-рішеннями. Отже, галузь інформаційних технологій найближчим часом є найбільш затребуваною.

Ученими виділяються підходи до вибору форми розподілу прибутку соціальним підприємствами.

В Україні найбільш поширеними є такі підходи. По-перше, коли весь прибуток реінвестується у розширення підприємницької діяльності. Такий підхід

Рисунок 3 – Типи соціальних підприємств за галузями, %

Джерело: сформовано авторами на основі [3]

притаманний соціальним підприємствам, які створено людьми із соціально вразливих категорій задля самопомоги та працевлаштування, а також кооперативам, метою яких є підвищення якості життя громади.

Другий підхід характеризується тим, що одна частина прибутку реінвестується, інша йде на соціальні цілі, які перераховуються громадській/благодійній організації, що сприяє не лише розвитку комерційного складника, а й отриманню більшого соціального ефекту. Такий розподіл характерний для соціальних підприємств, створених громадськими та благодійними організаціями.

Третій підхід характеризується тим, що весь прибуток іде на досягнення соціального ефекту. Такий підхід використовують соціальні підприємства, здебільшого створені в тандемі ГО + ФОП (ГО+ТОВ), коли ГО надає у користування ФОП (або приватному підприємству) певні засоби виробництва (приміщення) для комерційної діяльності, натомість увесь прибуток повертається громадській організації. До цього типу належать майже всі благодійні магазини, які мають різні організаційно-правові форми і передають прибуток на соціальні проекти (свої чи інших організацій) [5, с. 38]. Прикладом вибору організаційно-правової форми підприємства за моделлю ГО + ФОП є «Горіховий дім» (м. Львів). Цей бізнес розпочався як громадська організація «Народна допомога», яка опікувалася проблемою жінок ц складних життєвих обставинах, тих, які опинилися на вулиці. Організація займалася їх соціалізацією спочатку за грантові кошти, але потім з'явилася ідея створити бізнес-модель, яка б надавала можливість підтримувати організацію власними силами. Так виникла пекарня «Горіховий дім», яка не лише отримує прибуток для фінансування жіночого центру, а й надає місце професійної інтеграції для жінок [6, с. 188].

Згідно з дослідженням фонду «Євразія», близько 30% українських соціальних підприємств є бізнес-організаціями, 60% – неприбутковими організаціями і приблизно 10% є поєднаннями неприбуткової організації і підприємства [7, с. 144].

Дослідження соціальних підприємств за організаційно-правовою формою показало, що в Україні найпоширенішими організаційними формами діяльності соціальних підприємств є: фізична особа – підприємець (ФОП) – 26%, громадська організація – 14%, працюють тандемом ГО/ФОП чи ГО/ТОВ – 14%, приватне підприємство – 16%, сільськогосподарський кооператив – 10%, товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – 13%. Соціальні підприємці реєструють себе як благодійні організації, організації громадського об'єднання та фермерського господарства (рис. 4).

Ураховуючи те, що в Україні організаційно-правова форма соціального підприємства на законодавчому рівні не закріплена, її вибір залежить від вибору самого підприємця. Залежно від сфери діяльності соціальний підприємець на загальних умовах приймає рішення про вибір організаційно-правової форми самостійно.

На відміну від України у США, наприклад, суб'єктами соціального підприємництва у переважній більшості є неприбуткові організації; у європейських країнах організаційно-правовими формами соціальних підприємств є кооперативи (зокрема, у Португалії – «кооперативи соціальної солідарності», у Франції – «соціальні кооперативи колективної власності», в Італії – «соціальні кооперативи», в Іспанії – «кооперативи соціальних ініціатив» тощо) або компанії (наприклад, у Великобританії – «компанії, що працюють в інтересах громади», у Бельгії – «компанії соціальної мети») [8].

Аналіз соціальних підприємств за складом працюючих визначив, що в більшості соціальних підприємств вони є невеликими. Найбільший показник у процентному відношенні працює на підприємствах до п'яти осіб – 31%. У 26% соціальних підприємств працює 6–10 осіб, у 18% офіційно працевлаштовано 11–50 осіб. Лише у 15% соціальних підприємств працює понад 50 працівників та у 10% підприємств працює лише один працівник (рис. 5).

Щодо вікових категорій залучення працівників до соціального підприємства, то у своїй діяльності велика увага приділяється залученню молоді, вирішенню гендерних питань тощо.

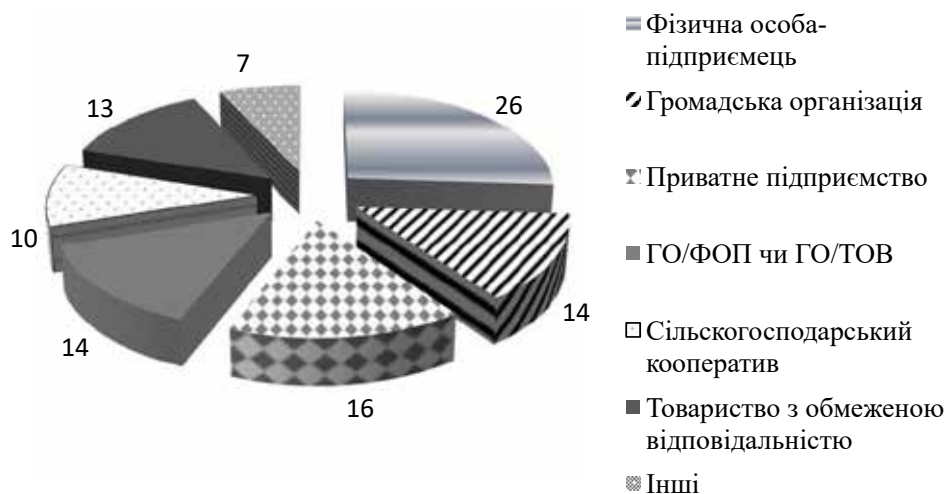
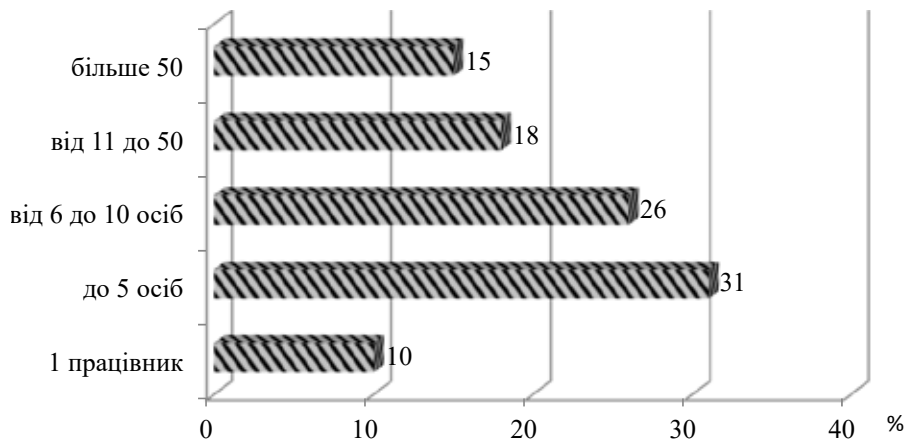

Рисунок 4 – Види соціальних підприємств за організаційно-правовою формою, %

Джерело: авторська розробка

Рисунок 5 – Характеристика кількості осіб, які працюють у соціальних підприємствах

Джерело: авторська розробка

Ученими визначено чинники, що впливають на розвиток будь-якого соціального підприємства. Е. Ветрова виділяє такі: час існування проблеми, історія спроб вирішення даної соціальної проблеми, національний фактор (ментальність), соціальний склад (класова і рольова однорідність), правові чинники, можливість розвитку і формування бізнесу на даній території, попит на продукт бізнесу та вигода. Виходячи з набору даних чинників, спостерігається різномірний розвиток соціального підприємництва в регіонах країни [9, с. 14–15].

А.А. Свинчук, А.О. Корнецький, М.А. Гончарова, В.Я. Назарук та інші вчені, розглядаючи чинники впливу на розвиток соціального підприємництва в Україні виділяють їх у вигляді можливостей.

1. Можливість «економічна ситуація». Відсутність ресурсів у державному бюджеті і фінансування соціальної сфери за залишковим принципом спонукають людей і громади ставати більш активними та шукати інноваційні підходи до вирішення своїх проблем, тому соціальне підприємництво розвивається скоріше як певна реакція на складну економічну ситуацію.

2. Можливість «законодавство». Автори зазначають, що саме відсутність законодавства, яке повинно регулювати соціальне підприємництво, має переваги. Так, не закріплений на законодавчому рівні вибір організаційно-правової форми спонукає соціальних підприємців до вибору найбільш оптимальної, як із погляду бізнес-моделі, так і особливостей оподаткування.

3. Можливість «наявність людських ресурсів», які мало задіяні в традиційному бізнесі, а саме люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, постраждали від збройних конфліктів, учасники військових дій, національні меншини, люди похилого віку, молодь із проблемами соціалізації, люди з важкими хронічними захворюваннями, люди, що вийшли із місць позбавлення волі, багатодітні родини.

4. Можливість «споруди у власності громади», а саме непрацюючі підприємства, їхні окремі цехи можна трансформувати в офісні центри з працевлаштуванням представників уразливих груп населення і прибутками, що спрямовуються на вирішення місцевих проблем.

5. Можливість «великий бізнес цікавить аутсорсинг». Сьогодні все частіше компанії використовують можливість замінити гранти на стартапи, оскільки у цьому разі компанії забезпечують собі аутсорсинг і паралельно вирішують соціальну проблему, яка, своєю чергою, не вимагатиме наступних грантів. Укладання угоди на придбання послуг бізнесом із соціальним підприємством на певні роки сприяє зменшенню ймовірності банкрутства останнього в разі.

6. Можливість «зростання лояльності споживачів до продукції соціальних підприємств». Відчуття причетності до корисної справи з напрямом підтримки національного товаровиробника стає вагомим аргументом на користь соціальних підприємств.

7. Можливість «підтримка міжнародними фондами соціального підприємництва, що спонукає їх до розвитку». Майже усі програми донорів, спрямовані на розвиток сільської місцевості, містять елементи соціального підприємництва (Фонд «Монсанта», Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад» (Heifer International), Фонд «Східна Європа» та ін.).

Щодо можливості залучення ресурсів для старту та розвитку соціальних підприємств існує багато цікавих та інноваційних підходів. В Україні найбільш відомою краудфандинговою платформою є «Велика ідея», яка має напрям «соціальний бізнес» і вже кілька реалізованих проєктів соціальних підприємств, що залучили кошти для старту (екологічне підприємство Zelenew, м. Львів, яке займається переробкою побутового пластику, та інші проєкти).

Яскравим прикладом соціальних інвестицій є громадський ресторан Urban Space 100 (м. Івано-Франківськ). Це об'єднання 100 співзасновників, що втілюють спільні ідеї та проєкти. Свій прибуток у 80% генерує у підтримку інших громадських ініціатив міста.

Висновки. Показники активності підприємницької діяльності останні роки збільшилися, що позитивно впливає на якість життя та добробут населення. Відсутність ресурсів у державному бюджеті і фінансування соціальної сфери за залишковим принципом

спонукають людей і громади ставати більш активними й шукати інноваційні підходи до вирішення своїх проблем, тому соціальне підприємництво розвивається скоріше як певна реакція на складну економічну ситуацію. Відсутність законодавства, яке повинно регулювати соціальне підприємництво, має переваги. Так, не закріплений на законодавчому рівні вибір організаційно-правової форми спонукає соціальних підприємців до вибору найбільш оптимальної, як із погляду

бізнес-моделі, так і особливостей оподаткування. Можливість «наявність людських ресурсів», які мало задіяні в традиційному бізнесу, а саме люди з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, постраждали від збройних конфліктів, учасники військових дій, національні меншини, люди похилого віку, молодь із проблемами соціалізації, люди з важкими хронічними захворюваннями, люди, що вийшли із місць позбавлення волі, багатодітні родини.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 24 травня 2017 р. № 504-р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kr170504?an=2> (дата звернення: 21.03.2021).
2. Неклюдов В.С., Клюева Ю.С. Особенности развития социального предпринимательства в России. *Вестник Нижегородского института управления*. 2015. № 38. С. 41.
3. Каталог соціальних підприємств України 2016–2017 рр. Київ : Києво-Могилянська академія, 2017. URL: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/sotsialnipidpriemstva/katalog> (дата звернення: 24.03.2021).
4. Галушка З.І. Роль соціального підприємництва у забезпеченні розвитку громад. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід»*, м. Київ, 18 травня 2018 р. С. 182–185.
5. Екосистема соціального підприємництва в Україні: виклики та можливості / ПАКТ. Київ (Україна) – Вашингтон (США), 2018. 38 с. URL: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf (дата звернення: 25.03.2021).
6. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / А.А. Свинчук та ін. Київ : ВІ ЕН ЕЙ, 2017. 188 с.
7. Смаглий К. Чи потрібен Україні закон про соціальне підприємництво? URL: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo> (дата звернення: 23.03.2021).
8. Ветрова Е. Социальное предпринимательство в России и в мире. *Практика и исследования*. Москва : ГУ ВШЭ, 2011. С. 14–15.

References:

1. Pro shvalennja Strategii rozvytku malogo i serednogo pidpriemnytva v Ukraini na period do 2020 roku. Kabinet Ministriv Ukrainy. Rozporjadzhennja vid 24 travnja 2017 r. N 504-r. Available at: <https://ips.ligazakon.net/document/kr170504?an=2> (accessed 21 March 2021).
2. Nekljudov V.S., Kljueva Ju.S. (2015) Osobennosti razvytyja socyjal'nogo predprynimatelstva v Rossyy [Features of the development of social entrepreneurship in Russia]. *Vestnyk Nyzhegorodskogo ynstytuta upravlenija*, no. 38, p. 41.
3. Kyievo-Mohylianska akademiia (2017) Katalog social'nyh pidpriemstv Ukrainy 2016-2017 rr. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia. Available at: <http://www.socialbusiness.in.ua/index.php/sotsialni-pidpriemstva/katalog> (accessed 24 March 2021).
4. Galushka Z.I. Rol' social'nogo pidpriemnytva u zabezpechenni rozvytku громад. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi' naukovopraktychnoi' konferencii' «Social'ne pidpriemnytvo: teoriija, praktyka ta mizhnarodnyj dosvid»*, KNEU, 18 travnja 2018 roku, pp. 182–185.
5. Ekosystema sotsialnogo pidpriemnytstva v Ukraini: vyklyky ta mozhlyvosti. ПАКТ. Kyiv (Ukraina) – Vashyngton (SShA), 2018. Available at: https://pactukraine.org.ua/sites/default/files/2018-06/APEA_REPORT_ukr.pdf (accessed 25 March 2021).
6. Svyinchuk A.A. (2017) Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idej do suspilnykh zmin [Social entrepreneurship: from idea to social change]. Kyiv: TOV «VI EN EJ». (in Ukrainian)
7. Smaglij K. Chy potriben Ukraini zakon pro social'ne pidpriemnytvo? Available at: <http://socialbusiness.in.ua/index.php/novyny/v-ukraini/135-chy-potriben-ukraini-zakon-pro-sotsialne-pidpriemnytstvo> (accessed 28 March 2021).
8. Vetrova E. (2011) Sotsial'noe predprinimatel'stvo v Rossii i v mire [Social entrepreneurship in Russia and in the world]. *Praktyka y yssledovanyja*. Moscow: GU VShE. (in Russian)

Kovtun Mykyta, Gavkalova Natalia

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

SOCIAL ENTRENEURSHIP AS A FACTOR OF SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

The article is devoted to the study of social entrepreneurship. In recent years, there has been a tendency to increase the number of enterprises. It can be seen that at the present stage of socio-economic development the functional role of entrepreneurship acquires a special socio-practical relevance. Recently, the trend towards the development of social entrepreneurship is gaining momentum. Today, they are the social innovations that are innovations in the form of strategies, concepts, ideas aimed at solving social problems and meeting social needs and are a mechanism of social transformation in the country. It should be noted that recently social enterprises with its number of staff are generally part of micro-enterprises. After all, we are talking about the main factor – the growth of living standards, socio-economic growth of the country as a whole, and this is the development of business structures, which creating new added value is key to economic development. The boundaries of social innovation are quite wide, namely: from improving working conditions, the emergence of new services in education, the creation of innovative communities acting in the interests of society, to the modernization of public policy and governance. Meanwhile, many scientists put forward assumptions

of factors influencing the development of any social enterprise. Based on a set of these factors, there is a multilevel development of social entrepreneurship in the regions of the country. The article emphasizes this in more detail. Possibilities of attracting resources for the start and development of social enterprises are considered, there are many interesting and innovative approaches that researchers, in accordance with the technologies of obtaining resources attracting investment for social entrepreneurship.

Economic factors make it possible to develop social entrepreneurship faster than a certain reaction to a difficult economic situation. Given the fact that in Ukraine the organizational and legal form of a social enterprise is not enshrined in law, so its choice depends on the choice of the entrepreneur.

Key words: *social entrepreneurship, social innovations, socio-economic development, organizational and legal form, social problems.*

JEL classification: 010, M20, M21
